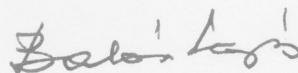

ERDÉLYI Múzeum-Egyesület – Csíkszeredai Fiókegyesülete

IGAZOLÁS

Igazoljuk, hogy TAMÁSI ZSOLT az Erdélyi Magyar Tudomány Napja évi tudományos ülészakunkon (2018. nov.) *A római katolikus papság mozgósító hatása a forradalom és szabadságharc katonai eseményeire (Csíkszék és Udvarhelyszék - alcsíki, felcsíki, gyergyói és udvarhelyi esperesi kerületek)* című előadását tanulmánykötetben való közlésre elfogadtuk. Szándékunk szerint az idei konferenciára – nov. 8 – meg fog jelenni.

Csíkszereda, 2019. szeptember 12.

Dr. Balázs Lajos,

egyesületi elnök

TAMÁSI ZSOLT

A római katolikus papság mozgóító hatása a forradalom és szabadságharc katonai eseményeire. Esettanulmány: Csíkszék és Udvarhelyszék (alcsíki, felcsíki, gyergyói és udvarhelyi esperesi kerületek) ¹

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc a székelyföldi régióban a római katolikus egyházat többtű kihívás elé állította. Az egész társadalmat átalakító forradalmi hullám székelyföldi egyházi recepciója és hatása nagyon sok szempontból vizsgálható. Hiszen a magyarországi katolikus egyház a forradalmi helyzetben, a pozsonyi törvénykezés hatására megváltozott jogviszonyba került az államvállási státus megszüntével, anyagilag a tizedről való lemondás vetett fel új, megoldásra váró kérdéseket. A társadalmat átható demokratizálódó szellem a papságot nem hagyta érintetlenül, ami részben kiváltott radikális, az egyházi hierarchia kereteit feszegető elképzeléseket is. A székelyföldi régiót a pozsonyi törvénykezés hatása csak Erdély uniójának kodifikálása után érthette el hivatalosan, de gyakorlatilag a forradalom hírének megérkezése után már megindultak az átalakulást sürgető folyamatok. Már a hivatalos unió előtt a magyar felelős minisztérium hivatalos és nem hivatalos úton is tájékoztatta, informálta a székelyföldi régiót. Ez az egyházi vezetők felé küldött levelezés mellett a már májusban meginduló újoncállítás kivitelezésében is megfigyelhető. A polgári kommunikációval párhuzamosan egyházi vonalon is jól nyomon követhető, hogy a megváltozott helyzetben a magyar püspöki kar önvédelmi, petíciós akciójába az erdélyi megyéspüspök is bekapcsolódott, a tervezett nemzeti zsinat előkészületei is elkezdődtek Erdélyben, ugyancsak az unió kimondása előtt. Ugyanakkor a pozsonyi törvénykezés jogharmonizációja elmaradása miatt Erdélyben, főleg a székelyföldi régiót érintő kepe-kérdésben nem került sor olyan megoldásra, amely a kérdésben megnyugtató rendezést biztosíthatott volna.

A felvetett szempontok jelzik, hogy a római katolikus egyház székelyföldi viszonyainak az elemzése a forradalmi évek alatt egy olyan sokrétű kérdéskör, amelynek kimerítő elemzése egy tanulmány kereteit messze meghaladja. Ezért is jelen esetben csak két szempontot igyekszünk megvilágítani. Az egyik az unió, s majd az agyagfalvi székely nemzetgyűlés megtartása előtti bekapcsolódás a magyar kormány és a magyar püspöki kar terveibe, a másik a forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlások vizsgálata. Ez utóbbinak az intenzitása jól jelzi a forradalom és szabadságharc alatti elköteleződését a székelyföldi papságnak. A tanulmány során az általánosan érvényes megállapítások mellett néhány kiemelkedő szereplő vagy esemény segítségével igyekszünk jobban érzékeltetni a forradalmi évek alatti viszonyokat.

A római katolikus egyház forradalmi viszonyai kapcsán azt is szükséges pontosítani, hogy a szakirodalomban a papság 1848/49-es forradalmi szerepvállalása kisebb súllyal van jelen, a forradalom és szabadságharc más szempontjaihoz viszonyítva. Ebben részben felelős az a történetírói diskurzus, amely a forradalom és szabadságharc centenáriumakor, a hatalmat átvevő kommunista diskurzus hatására a forradalmi szereplők közül ideologizáltan emelt ki személyeket és csoportokat, miközben reakciós elemként tüntette fel a bécsi körökkel szoros kapcsolatot ápoló katolikus felsőpapságot, illetve a püspöki karnak engedelmes alsópapságot is. Ebben a logikai sorrendben egy nagyon leszűkített kép bontakozik ki a klerikális magatartásról: a felső papság a nemzeti függetlenség ügye ellen fordult, a másik oldalon pedig a reakciós alsópapság szerepéről olvashatunk, amely nem csak a szabadságharcot támogatta, hanem egyúttal az egyház belső kritikáját is gyakorolta. Ez a kép viszont nagyon hiányos, hiszen a papság legnagyobb részéről semmilyen információt sem közöl. Ennek a

¹ Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával

sajátos diskurzusnak a kialakulásában érdemes azt is pontosítani, hogy ez alapvetően nem (csak) a kommunista ideológia egyértelmű terméke, sokkal inkább a tudatos felhasználása annak a törekvésnek, amely során 1849 őszétől éppen a magyar katolikus püspöki kar, a kinevezett hercegprímás, Scitovszky János vezetésével igyekezett messzemenően elkendőzni a katolikus papság forradalmi szerepvállalását annak a reményében, hogy így a politikai felelősségre vonás alól az egyháziak mentesíthetővé válnak. Az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az egyházi önvédelmi mechanizmus kettős módszerrel igyekezett a forradalom és szabadságharcban részt vevő klerikusok mentését biztosítani: egyrészt a polgári hatóságoktól az egyházi szentszékekhez utalni a klerikusok felelősségre vonását, másrészt eltüntetni a kompromittáló dokumentumokat. A módszeresen végrehajtott egyházi önvédelmi mechanizmus valóban részben lehetővé tette a papság purifikációját, ami viszont a katolikus klérus – így a székelyföldi egyházmegyes papság – tényleges szerepvállalásairól több lényeges információ szándékos elfeledtetését is eredményezte.

Tényként kell kezelnünk, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ideje alatt az egyházak, köztük a római katolikus egyház is, a forradalmi eseményeknek nem csak részesei, hanem alakítói, esetenként irányítói voltak. Az adott korszak alatt annyira természetes volt, hogy a lakosság magatartását meghatározták a szószékről elmondott beszédek, hogy ennek jelentőségét a legtöbb esetben sem a korabeli levelezés, sem az emlékiratok nem tartották fontosnak külön kiemelni. Egyértelmű viszont, hogy a forradalmi változások és utasítások ismertetése a sokszor írástudatlan lakossággal nem volt elképzelhető azoknak a szószékről történő kihirdetése és magyarázása nélkül.² Az újoncoszás kizáró feltétele volt az egyházak által vezetett anyakönyvek megléte, az azokban található pontatlanságok, vagy akár szándékos tévedések az újoncállítást nehezíthették.³ A pap személyes meggyőződése, forradalmi vagy ellenforradalmi elkötelezettsége meghatározó volt hívei magatartásának szempontjából. A forradalmi és osztrák kormányzat a maga részéről ezt érzékelte is, ezért találkozunk folyamatosan a szószék politikai célokra való felhasználásának követelésével.⁴

A forradalom során mindvégig tetten érhető a szószéknek politikai célokra történő felhasználása.⁵ Az újonnan létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, Eötvös József 1848. május 10-i levelében külön nyomatékkal kérte az egyház élén állókat, hogy a szószékről ismertessék és magyarázzák a most hozott törvényeknek és rendeleteknek az egyes polgárookra és a házára nézve egyaránt üdvös következményeit.⁶ A felszólítást, annak ellenére, hogy ekkor, az unió kimondása előtt a magyar kormány a joghatóságát Erdély felett még nem gyakorolhatta, a magyar kormány megküldte az erdélyi egyházmegyes római katolikus püspöknek, Csíktusnádi Kovács Miklósnak. Ő, a maga részéről a felszólítást hatályosnak tekintve, 1848. május 20-án külön tanácskozáson tárgyalta is azt.⁷ Ez mindenképp fontos

² Zakar Péter: „Egyedül Kossuth szava parancsolt...” Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiből. Szeged 2001. (sorozat: Dél-Alföldi Évszázadok 16.) 2001. 9–12.

³ Pl. az udvarhelyszéki atyhai esetben 1848 őszén a papot a falu lakói halállal fenyegették arra az esetre, ha „*a megye protocollumát vagy a legények neveit*” a biztosoknak ki meri adni. – Miklósi Sándor: Egy jelenet lelkészi életemből. In: *Ellenőr*, 1848. október 6, 8, 13. Közölve: Zepezsaner Jenő: *Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez*. Székelyudvarhely, 1999 (Zepezsaner 1999). 144–149.

⁴ Ezt még a katolikus klérus magatartását erőteljesen kritizáló Andics Erzsébet is elfogadta. Andics Erzsébet: *1848–1849. Tanulmányok*. Bp., 1968. 250.

⁵ Meszlényi Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*. Bp., 1928. 38.

⁶ Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (GYFL) Fond: Püspöki Ieárok (PI). 392. d. 35. cs. 706/1848. – Budapest, 1848. május 10.: *Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata Kovács Miklós erdélyi püspöknek*.

⁷ Uo. 389. d. 4. cs. 707/1848., 389. d. 11. cs. 821/1848. – Gyulafehérvár, 1848. május 20.: *A gyulafehérvári káptalan és tanárok egyházi tanácskozásának jegyzőkönyve*.

mozzanat, hiszen az unió életbe lépése előtt Erdélyben a politikai hatalmat a Kolozsváron székelő Erdélyi Főkormánysház (Gubernium) míg a katonait a nagyszebeni székhelyű, közvetlenül a bécsi Udvari Haditanács, majd a császári királyi hadügyminisztérium alárendeltségébe tartozó erdélyi főhadparancsnokság (General Commnado) gyakorolta.⁸ Ez utóbbi az unió elleni izgatásairól közismert volt, tehát a magyar minisztérium utasításainak teljesítésekor a katolikus egyházmegye papsága tulajdonképpen főpásztorával együtt már állást is foglalt a forradalmi eszme mellett. Kovács Miklós megyéspüspök személyesen fontosnak tartotta, hogy a változások közepette az Egyház a békés átalakulás öre legyen. „*Megyém ezen tiszta meggyőződése mivel élénk vala és őszinte, azonnal a cselekvőség mezejére lépett át... az esperes és plébánosokat arra felhívám: miszerint a népet ily valóban criticus körülmények között békére, csendre, Isten gondviselésébe való erős bizodalomra és előljárok iránti engedelmességre intsek.*”⁹ Ezt a magatartást Eötvös József értékelte is, amint az 1848. július 8-i dátummal keltezett felhívásában is kiemelte: „*Őnök, kik a nép millióinak lelki őrjei, s az üdvösség útján vezetői, a haza ellen vétenének, ha szent hivatásuknak minden eszközeit ezen túl is fel nem használnák hatályos meggátlására azoknak, mik a kivívott szabadság gyümölcseit megérlelni nem engedik.*”¹⁰ Ezt a felhívást is a püspök, a korábbiakhoz hasonlóan azonnal továbbította az esperesi kerületeknek.¹¹

A nemzeti zsinat terve azért is jelentős témánk szempontjából, mert jól mutatja, hogy az erdélyi megyéspüspök és a papság is aktívan bekapcsolódott annak előkészítésébe. Kovács Miklós megyéspüspök még az unió életbe lépése előtt, május 20-án előre vetítette a nemzeti zsinatra történő készülétként az egyházmegyei zsinat megtartását,¹² annak ellenére, hogy Erdélynek Magyarországgal történő uniójának kimondása a nemzeti zsinatba való bekapcsolódás kizáró jellegű előfeltétele volt. Miközben Kovács Miklós megyéspüspök az egységes szempontok mentén, a nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei zsinatát szervezte, a székelyföldi régióra szűkítve az elemzést, egy nagyon intenzív és radikális készülődést figyelhetünk meg az alsópapság részéről. Ennek jelentősége abban is megfogható, hogy párhuzamosan az egyházi reformok kezdeményezésével a zsinati készülődésben legaktívabb papság a forradalom és szabadságharc polgári és katonai támogatásában is kitűnt.

Szemelvényesen vázolva az egyházi reformok székelyföldi igénylését, azt látjuk, hogy a kézdi-orbai kerület papsága az egyházmegyei zsinat szükségességét a forradalom teremtette új helyzettel indokolta. Megfogalmazták, hogy a kerület papsága „*határozottan vissza utasítand minden, a kor szelleméből kinövő újítási ferde viszketeget*”, de a „*megyei Nemzeti Zsinatok*”¹³ megtartásának általánossá vált óhaját ilyennek nem tartjuk, annál fogva annak rendelkezésért,

⁸ Süli Attila: *Kossuth Lajos szabadcsapatának szervezése Erdélyben 1848-ban*. In Hadtörténelmi Közlemények, 2009/ 4, 996.

⁹ GYFL PI. 389. d. 3. cs. 734/1848. – Kolozsvár, 1848. Szentiván hava (június) 1.: *Kovács Miklós püspök válaszelevele a váci szentszékhöz*.

¹⁰ Uo. 392. d. 35. cs. 963/1848. – Budapest, 1848. július 8.: *B. Eötvös József vallás és közoktatási miniszter rendelete Kovács Miklós erdélyi püspöknek*.

¹¹ Uo. 392. d. 35. cs. 963/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Szent Jakab (július) hó 25.: *Kovács Miklós püspök körlevele az esperesi kerületekhez*.

¹² Május 20-án megfogalmazta, hogy egyelőre a zsinat tartása nem lehetséges, de hogy az unió után az egyházmegyét készülétként ne találja, az esperesek a megyei zsinatra az anyagot kezdjék el összegyűjteni: GYFL PI. 707/1848. – *A gyulafehérvári káptalan és tanárok részvételével tartott egyházi tanácskozás jegyzőkönyve*, Gyulafehérvár 1848. május 20.

¹² Uo. 707/1848. – *Püspöki körlevél az erdélyi egyházmegyéhez*. 1848. május. [20.]

¹³ A megnevezés jól jelzi az alsópapság bizonytalanságát: tudtak a nemzeti zsinati tervről, de mégis inkább az egyházmegyei zsinattól remélték problémáik megoldását. A szóhasználatban végül egy egyházzogilag nem ismert fogalmat használtak: *egyházmegyei nemzeti zsinat*.

megtartásáért könyörgünk.”¹⁴ A gyergyói papság május 22-én kelt körlevelében¹⁵ kifejtette, hogy „a buda-pesti papság 12 pontból álló petícióját¹⁶ [...] annak minden pontját illő komolysággal, higgadt ésszel megvizsgálók, úgy találtuk, miképp azok nem csak a buda-pesti, de az egész magyar clerus sérelmeit, kéréseit foglalják magukban, azért egész készséggel, egyes akarattal azokat magunkévá tettük, elfogadtuk.” Ugyanakkor e kérdések „legtöbbike csak egy nemzeti, vagy megyei zsinaton eldönthető”, ezért kérték ennek – az egyházmegyeinek – összehívását. A Gyergyóújfaluban megtartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyvéből¹⁷ kiderül, hogy ezt egyrészt a püspöki konzisztórium útján kérték kieszközölni a megyéspüspöknél, de ugyanakkor, „hogy pedig ezen folyamódásunk annál sikeresebb legyen, annak pártolására felszólítandónak véltük a szomszéd Esperest urakat, ú[gy] m[int] a fel- és alcsíki, háromszéki, sepszi és miklósvári, megint az udvarhelyi, m[áros]vásárhelyi, küköllői és tordai esperest urakat, ezen kérelmünk pártolására.” Vagyis az egyházi szabályok mellőzésével egy nagyfokú, alulról történő építkezés lehetőségét vetítették elő, amikor a forradalmi demokratikus eszméknek megfelelően, akár a hivatalos hierarchiai út megkerülésével igyekeztek elérni terveik érvényesítését.

Nem elhanyagolható, hogy Erdélyben nagyon mély gyökerei voltak az önszerveződésnek. Ugyanis az erdélyi katolikus egyházmegyének nem csak elméleti, hanem gyakorlatilag is kiépített autonómiája volt. Ennek jogi megalapozása a fejedelmi korszakban már megtörtént, amikor az Erdélyi Katolikus Státus¹⁸ a püspök hiányában működő világiak fórumává vált. A fejedelemség megszűnésével sem veszítette érvényét az erdélyi katolikus önkormányzat, hanem megszilárdult és tovább erősödött.¹⁹ Nem meglepő tehát, hogy Erdélyben az 1848-as nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei zsinaton nem előkészítő jelleget, hanem inkább önálló egyházmegyei zsinati jelleget igyekezett biztosítani a székelyföldi papság. Már az egyházmegyei zsinat megnyitóján a résztvevők megpróbálták átvinni, hogy ne csak előkészítő jelleggel bírjon. Az egyik résztvevő rákérített, hogy „vajon ezen gyűlés csak egyszerűen tanácskozmányi gyűlés leend, vagy pedig olyan, mely szótöbbséggel érvényes határozatokat hozhat? Mely kérdésnek megvitatása után elnöklő püspök úr ezen

¹⁴ GYFL PI. 688/1848. – Kádár Antal esperes és Elekes István jegyző által aláírt esperesi tanácskozási jegyzőkönyv, átküldve Kovács Miklós püspöknek. Gelence, 1848. Pünkösöd hava 17.

¹⁵ A püspöki székhelyen 27-én iktatva. Uo. 823/1848. – Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz, Gyergyószentmiklós. 1848. május 27.

¹⁶ A beadványban az aláírók az egyházon belüli demokratizáló javaslatok mellett síkra szálltak az anyanyelvi liturgia, a papság méltányos és arányos fizetése, a világi ruha viselése, a teljes papság bevonásával tartandó évenkénti zsinatolás mellett.

¹⁷ GYFL Gyergyói Gyűjtőlevéltár (GyGyL), Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. 1848. május 22. Gyergyóújfalu, rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve.

¹⁸ A Státus fogalom az erdélyi fejedelemség országgyűlésének szervezési formájára nyúlik vissza. Ez a három nemzet (magyar nemesek, székelyek, szászok) rendjei és a négy bevett vallás (református, evangélikus, unitárius és katolikus) karai szerint szerveződött. Ezért eredetileg mind a négy bevett vallás kara használta a Státus elnevezést, viszont hosszú távon a katolikus karnak vált a megnevezésévé. 1615-ben a szeptemberi erdélyi országgyűlés a katolikus főurak közösségét már „*Status Catholicorum Dominorum*” néven említi. A fejedelemség korában a püspök nélküli egyházmegyében a Státus vált a történelmi körülmények kényszere alatt az egyház erdélyi laikus tagjainak önszerveződésévé, amelynek hatalma kiterjedt minden, a rendi hatalom (potestas ordinis) körébe szorosan nem tartozó egyházi ügyre. Miután az erdélyi egyházmegyében helyreállt a püspökség, a püspök lett a Státus mindenkor elnöke, s az 1848-as, 1868-as és 1873-as státus-gyűléseken rögzült az összetételben az 1/3 klerikus és 2/3 laikus képviselő aránya is. Vö. Holló László: Az Erdélyi Római Katolikus Státus tegnap és ma. In: *Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből*. Csíkszereda, 2007. 17–28.

¹⁹ Marton József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*. Gyulafehérvár, 1994. 75.

zsinatot oly erejűnek nyilvánítja, minőnek azt a Tridenti zsinati köz-zsinat határozza.”²⁰ A kérdést feltevő nevét a jegyzőkönyv ugyan nem őrizte meg, de valószínűsíthető, hogy András Antal gyergyóalfalvi plébános, gyergyói kerületi jegyző volt. A zsinat előkészítése során az önállóan értékelhető egyházmegyei zsinat szervezését a leginkább a gyergyói kerület sürgette. Ez az esperesi kerület messzemenően elfogadta András Antal tekintélyét, aki a térség legmagasabban képzett papja volt. Miután Kolozsvárt a gimnáziumi tanulmányait elvégezte, 1827–1829 között filozófiai alapképzésben Gyulafehérváron részesült, majd Pesten folytatta teológiai tanulmányait. Két év után, a kolerajárvány miatt öt hónapra visszatért Erdélybe, majd a járvány megszűntével Bécsben, a Pazmaneumban folytatta tanulmányait. Pappá szentelése után²¹ rövidesen, 1833-tól²² tovább folytatta bécsi tanulmányait, de ekkor már az Augustineumban,²³ ahonnan egyházi és történelmi szigorlatai letétele után visszarendelték Gyulafehérvárra teológiai tanárnak. Egy évig tanított dogmatikát, utána hét évig egyházzogot és történelmet. „*Ez alatt voltam egyszersmind prefektus, administrator, számvevő, ülnök, majd felesküdtém ügyvédnek*” – vallja önéletrajzában.²⁴ Egészségi okok miatt került sor elhelyezésére, mivel „*az orvosok jónak látták és múlhatatlannak a légváltotatást.*” Így került Gyergyóalfaluba megválasztott plébánosként 1844-ben. Március 4-én érkezett meg, s már májusban ki is nevezték kerületi főjegyzőnek, októberben pedig Csík-, Gyergyó- és Kászsókerületi főjegyzőnek is. A gyergyói kerület által készített beadványokon egyformán érződik alapos teológiai, elsősorban egyházi és egyháztörténelmi képzettsége, de ugyanúgy tetten érhető, hogy pesti és bécsi tanulmányai alatt kialakult kapcsolatait ápolva, első kézből értesült az országos változásokról és törekvésekről. Az 1848. augusztusában megtartott, a zsinatra javasolt témák véleményezésére összegyűlt gyergyói kerületi gyűlés jegyzőkönyve tételesen rögzítette is, hogy „*ezekre feleletét jegyző András Antal előlegesen elkészítve, felolvassa, mit a gyűlés pontonként megvitatta, igen kevés észrevétellel magáévá tett.*” Nem tekinthető a véletlen művének, hogy az egyházmegyei zsinaton hivatalból jelen levő Mészáros Antal esperes mellett a kerület képviselőként András Antalt delegálta.²⁵

András Antal személyének a kiemelése a zsinati folyamat előkészítésében nem véletlen. Az ő esete is példázta, hogy az egyházi reformigény és a forradalmi változások támogatása egybefonódott a székelyföldi régióban 1848–1849-ben. Tudjuk ugyanis róla is,

²⁰ GYFL Fond: Egyházmegyei Zsinatok (Ezs). d. I. 1/e. 1085/1848. – *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 4. pont.

²¹ Erre 1833. július 14-én került sor Pozsonyban, a felszentelést egyházmegyei püspöke, Kovács Miklós végezte. Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történelmi papi névtára*. Bp.–Kolozsvár, 2009 (Ferenczi 2009). 152.

²² 1833-ban szerepel a növendékek névsorában. Tusor Péter: A bécsi Frintaneum tagjai Magyarországról, 1816–1918. In: *Lymbus. Magyarisztudományi forrásközlemények*. Bp., 2007. 211.

²³ A bécsi Augustineum a Habsburg Birodalom sajátos egyházi elitképző intézménye volt. 1816-ben alapította I. Ferenc császár. Rendeltetése dinasztiahű, megbízható egyházi elit nevelése volt. A teológiai tanulmányaikat befejezett, rendszerint felszentelt papnövendékek általában 2–3 évet tölthettek a császár és király közelében. Általában 8–10 magyarországi hallgatója volt, de 1824–1848 között csak évi 6. A jelöltek kiválasztásába a szemináriumi eljárók véleménye volt a meghatározó. A budapesti Központi Szeminárium az Augustineum utánpótlásában kulcsfontosságú volt, mert ennek a pesti szemináriumnak a hallgatói tanulhattak egyetemi szinten teológiát. A végzett növendékek esetében az Augustineum vezetősége tett javaslatot az elhelyezésükre. Lelkipásztori foglalkozás helyett oktatói vagy aulai szolgálatra javasolták őket. Tusor Péter: A bécsi Augustineum és Magyarország, 1816–1918. In: *Aetas*, 22. évf. (2007) 1. sz. 32–40.

²⁴ András Antal önéletrajza. In: *Liber oblongus in pelicea compactura, de fundis, peculia, supellectili Templi et constitutionis Parochialibus, inclesatus ab Inventaris ani 1697. Consegneuter ante Ruinea Gyergyóiens.* – *Bőrbekötött hosszúkas könyv, az Egyházközség földjeiről, a pénztárról, a templomi berendezésről és az Egyházközség szabályzatáról, végzéseiről, az 1697-es leltárról. Feljegyzések Gyergyó romlása előtti időből*. Az eredetiről készült fénymásolat, Fülöp Sándor magángyűjteménye. Eredetije elveszett. A másolat őrzésre átadva: GYFL GyGyL.

²⁵ Résztevők névsorát: GYFL Ezs. d. I. 1/e. 1085/1848. – *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*.

hogy Mikó Mihály, amikor őt Bem kinevezte csíkszéki biztosnak 1849. január 11-én, „legelsőben Biális Ferencz, Mikó Antal, Antalfi Gábor s az előkelő nemesség más kiváló tagjaival, azután Andrássy Antallal, lakhelye²⁶ derék plébánosával, Tankó Albert csíkszéki esperessel, Mészáros Antal szent-miklósi plébánossal és esperessel, Kilyénfalván Sánta Károly²⁷ plébánossal” illetve még a katonaság közül néhányval, s egy pár barátjával közölte.²⁸

Andrási Antal személye nem képvisel elszigetelt jelenséget. Például a székelyudvarhelyi kerület által az egyházmegyei zsinatra és a vegyes Státus-gyűlésre delegált kerületi papról, Keresztes Mártonról is nyilvánvaló volt, hogy a radikális változások egyértelmű képviselője, zsinati képviselői megbízatása jól mutatja, hogy a kerület papsága azonosult radikalizmusával. Röviden reflektálva Keresztes Márton szerepvállalására, azt látjuk, hogy ez a Szamosújváron született örmény szertartású pap a kerület polgári forradalmi lelkesítésében is kiemelkedő szerepet játszott. Erdély uniójának kimondása előtt az erdélyi Főkormányzók hivatalosan a forradalmi jelképek – köztük a kokárda, nemzeti lobogó – használatát nem pártolta. Elsőként Székelyudvarhelyen mutatható ki a városi lakosság és tisztviselők esetében a tömeges kokárda-viselet. Keresztes Mártonról kiderült, hogy már 1848. március 27-én viselte, példáját az iskolai vezetőség tiltása ellenére a diákok is követték. Rajmund János esperes beszámolójából tudjuk, hogy „mártius 27-én megérkezvén hozzánk a nem értett Unió híre, az egész Reformatum Collegium s más ily szerűek a háromszínű jelt kezdtek viselni. Ezekhez kapcsolta magát Tisztelendő Keresztes Márton s a [többi] familiássának is szerzett, s ez is Professora példájára viselni kezdette.”²⁹ A március 30-ai forradalmi hangulatú gyűlést (amelyen elhatározták, hogy az erdélyi diéta összehívását az unió ügyében a főkormányzéknel sürgetni fogják) követő piactéri nagygyűlésen szónokló papok neveit ugyan nem jegyezték fel, de tény, hogy még aznap Bodrogi György a megyéspüspöknel feljelentést tett Keresztes Márton „ultra-liberális” és „communita” magatartása miatt. Jelentése Keresztes Mártont, mint felforgató személyt mutatta be: „egy éjszakai buvar botrány telyes élete fedezésére nézve több szállásokat tart, igen szabad szellemű, s ha szabad mondani, azon ürügy alatt, hogy Erdély Magyar Országgal egybe kapcsolódgyék, Tronn elleni, szóval minden titkos társaságok tagja, aki midőn folyó év aprilisse 1-én városunk piactzán egy állásról szónokolva a nép tömeghez, az egyenlőség felett, nem késelkedett ezen kitéttel élni, mű is törvénytelen jogot gyakorlunk,³⁰ értvén Papi Statust.”³¹ A püspök ez ügyben gyorsan tisztázni akarta a kérdést, így április 18-án kelt levelében felszólította Keresztes Mártont, hogy tisztázza magát, aki elég későn, 1848. május 7-én keltezett levélben volt hajlandó csupán beszámolni. Késését azzal indokolta, hogy higgadtan akarta levelét megfogalmazni, nem pedig a püspöki leirat nyomán feltört vegyes érzelmei hatása alatt. Levelében utalt arra, hogy „e borzasztó vádakból ezer tanúk aláírásával megerősített bizonyítványokkal tisztíthatnám ki magamat”, ha nem tartana attól, hogy a forradalmi lázban égő városban, Udvarhelyen „a nép megtudva méltatlan megtámadásomat, borzasztóan állana bosszút érettem, és talán olyan emberen, ki meglehet, hogy éppen ártatlan”.³² A levél hangvétele sajátosan tükrözi radikális

²⁶ Mikó Mihály Bem levelének vételekor Gyergyóalfaluban volt. Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. Csíkszerda, 2010 (Egyed 2010). 337.

²⁷ Jakab Elek itt rosszul használja a nevet. A gyergyókilyénfalvi plébános Sánta Imre.

²⁸ Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–49-re*. Bp., 1880 (Jakab 1880). 451.

²⁹ GYFL PI. 390.d. 16. cs. 496/1848. – Udvarhely, 1848. április 2.: *Rajmund János főesperes levele Kovács Miklós püspöknek*.

³⁰ Kiemelés az eredetiben.

³¹ GYFL PI. 390. d. 16. cs. 524/1848. – Udvarhely, 1848. április 1.: *Bodrogi György udvarhelyi főbíró levele Kovács Miklós püspöknek*.

³² Uo. 390. d. 16. cs. 663/1848. – Udvarhely, 1848. május 7.: *Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár levele Kovács Miklós püspöknek*. A levelében elősorolt mentegetőzése óvatosan kezelendő. A forradalom

magatartását. Mielőtt ugyanis eleget tett volna a püspök által elvárt tényfeltárásnak, kérte előljáróját, hogy az ellene felhozott vádak teljes terjedelmükben közölje vele, s ugyanakkor „méltóztassék megnevezni ama *Jurisdictio civilis-t*, mely elég szemtelen volt, megfélekedve önméltóságáról, engem ily vádakkal terhelni, és ezáltal a felség iránti hűségemet, hazám iránti szeretetemet gyanúba hozni.” Csak e kérés után tért rá arra, hogy beszédét, amely a feljelentést okozta, a püspök számára részletezze. Itt rámutatott, hogy minden népszerűségét arra igyekezett felhasználni, hogy a hallgatóság kedélyeit megnyugtassa, s a törvényességet szorgalmazza. Állítása szerint beszédének kezdő gondolata a következő volt: „mindenek előtt rendíthetetlen ragaszkodásomat nyilvánítom az uralkodó ház iránt, megtörhetlen hűségemet urunk királyunk iránt.” Felidézte, hogy az asztaltársaságokban is poharát a királyra, a Habsburg-házra emelve tartott köszöntő beszédek. Ezt követően levelében minden – a püspök által felidézett – ellene felhozott vádat „rágalom és hazugság”-nak nevez. Így tagadta, hogy titkos társaságnak lenne a tagja, titkos házakat tartana fent. Az egyenlőségről szóló beszédrészlete kapcsán rámutatott, hogy nagyot tévedett az a bizonyos feladó, aki szerint ő erről, mint „*communita*” beszélt volna. Végző soron azonban bevallotta radikális nézeteit, amikor a következőket írta: „*Excellentiád engem ultraliberálisnak*³³ nevez; e nevezet engem, talán ezelőtt három hónappal megilletett, de már ma nincs értelme; őszintén nyilváníthatom, hogy ma Kormány embere vagyok.” Tehát radikális nézeteit a forradalmi változásokkal törvényesítettnek tartotta. Ezért is a záró soraiban elég erős hangot ütött meg püspökével szemben: „*legyen meggyőződve Ex[cellen]tiád, hogy katolikus pap vagyok és az is akarok maradni halálig, hacsak erőszakkal ki nem vettetem; de emellett polgár is; és midőn papi kötelességeimet szentül kívánom teljesíteni, soha sem fogok megfélekedni polgári tartozásaimról is.*” Keresztes Márton tekintélyét jelzi a térségben, hogy amikor május végén a szászok elleni bizalmatlanság szinte lincseléshez vezetett Székelyudvarhelyen, ezt neki sikerült megakadályozni. Tekintélyét nem csak a város fogadta el, hanem a kerületi papság is, hiszen, amint már jeleztük, őt választották az augusztus végén tartott egyházmegyei zsinat és Státuszgyűlés udvarhelyszéki képviselőjének is.

A fentiekben kiemelt két pap esetében jól tetten érhető, hogy a reformokat sürgető magatartásukkal kerületeik papságának tiszteletét vívták ki. Az elemzésben áttérve a székelyföldi papságnak a forradalmi eseményekre gyakorolt hatására, elsőként azt vizsgáljuk meg, hogy hogyan alakult a csíkszentgyörgyi Gál Sándor által vezetett küldöttség³⁴ tevékenysége Csíkszéken, amely Batthyány utasítására a Gubernium és a General Commando megkerülésével³⁵ a székely határőrséget a szegedi átszállásra próbálta rávenni. Gál Sándorék a szóbeli utasítás szerint elkerülve Teleki József főkormányzót indultak el a Székelyföldre. Teleki viszont tudomást szerzett küldetésükről, s a szebeni hadikormányzóság mellett a székelyföldi királybírókat is értesítette a gyanúsnak tekintett három küldöttről, kérve, hogy figyelve őket, akár el is fogják, ha zavart próbálnak kelteni. Marosvásárhelyen még zavartalanul tudták küldetésüket teljesíteni, de Udvarhelyszékre időközben megérkezett Teleki utasítása, így ott nem is erőltették a küldetésüket, hanem Háromszékre távoztak május

leverését követően elítélték forradalmi ténykedésért, volt kinevezés nélküli táborigazgató is, ő indítványozta a zsinaton, hogy az egyház mondjon le vagyonáról az állam javára...

³³ A püspök levelében valóban ezt a szót használja: „*in cogitandi ratione ultra liberalum.*” GYFL PI. 390. d. 16. cs. 524/1848. – Kovács Miklós püspök levele Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanárnak.

³⁴ A küldöttség tagja volt még Hajnik Károly gyorsíró és Klapka György főhadnagy. Urbán Aladár: A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában. In: Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban.* Bp. 2008 (Urbán 2008). 22.

³⁵ A székelység kimozdításnak tervét Pulszky Ferenc vetette fel Batthyáynak, még 1848. április 29-én, mint egy lehetséges verziót a már létrejött nemzetőr seregek mozgósítása helyett. A javaslatnak az volt viszont a gyengéje, hogy a székely ezredek kijövetele éppen a császár engedélyétől függött, miközben Batthyány éppen a Bécsből való nagyobb függetlenségre törekedett. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Bp., 1973. 226.

24-én. A háromszéki főkirálybíró, Horváth Albert május 28-án írt jelentésére válaszolva, Teleki főkormányzó kérte, hogy Gál Sándorékat az izgatásban akadályozza meg.³⁶ Így az alsócsernátoni, majd a május 31-én tartott kézdivásárhelyi népgyűlés után Gál Sándorék kénytelenek voltak Csíkszékre menni. A csíkszéki események esetében került elő forrás arra vonatkozóan, hogy a toborzásban konkrét segítséget nyújtott az egyházi reformban is élen járó székelyföldi papság. Csíkszéken Gál Sándor érkezéséig a hatóságok Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek is megszervezték a népgyűlést június 15-re Csíksomlyón, ahol Gál szavait végül kedvezően fogadták. A ferences atyák hatására Csíksomlyón az unió iránti lelkesítés már megtörtént. A csíksomlyói gyűlésről írt jelentésében Gál Sándor kitért arra, hogy a magyar minisztérium iránti hűsége történő megesketése a jelenlevőknek megtörtént, „ezen tárgyban András gyergyóalfalvi plébános is nagyon lelkesen és buzdítólag szónokolt.”³⁷ Gál Sándor a maga részéről természetesen tekintette, hogy a székely haderőnek a magyar minisztérium tervei szerinti mozgósítása csak a papság segítségével lehetséges. Beszámolójában a székelyföldi küldetéséről – amikor a székelység belső problémáit vázolta – rá is mutatott arra, hogy mivel a székelyek közt különféle nézetek, érdekek léteznek, s sok aggodalmat kiváltó hír terjed, „szükség rögtön, de erélyesen rendelkezni és a népet jövőjé felett a papok és előljáróságok által felvilágosíttatni.”³⁸ Ennek fényében azt is érdemes megfigyelni, hogy amikor az unió kimondása után végül is sor került a székelység kimozdítására, a délvidékre érkező két székely gyalog zászlóalj és a két székely huszár határőrsztyál önkéntesség alapján alakult meg.³⁹ Az önkéntesség miatt jelentős, hogy mely helységekből érkeztek a katonák. A csíki határőrezredből érkező zászlóalj hat századának a legénységét az alsócsíki-kászonszéki kerületből Csíkszentimre, Csíkkozmás, Csíkszentgyörgy és Kászonújfalú adta; a felcsíki kerületből Csíksomlyó, Csíkszépvíz, Csíkrákos és Csíkszenttamás; illetve a gyergyói kerületből Gyergyóújfalú, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, Gyergyóditró.⁴⁰ A falvakban tevékenykedő plébánosok forradalmi magatartásával egybevetve azt látjuk, hogy közülük nemzetőrnek állt személyesen Ferenci János kászonújfalvi plébános, tábori lelkész lett Vas Ferenc csíkrákosi káplán, a szabadságharc bukása után kötél általi halálra ítélték Tankó Albert esperest és csíkszentgyörgyi plébánost, börtönbe került a Mészáros Antal esperes és gyergyószentmiklósi plébános két káplánjával együtt (Lakatos Ferenc és Fejér József), akárcsak Márkos János csíkszentmirei plébános is. Vizsgálati fogságba vetették Puskás Tamás csíksomlyói plébánost, az öngyilkosságba menekült András Antal gyergyóalfalusi plébános. A számonkérést az érintett falvak papjai közül az alsócsíki-kászonszéki kerületből Mártonfi János csíkkozmási, a felcsíki kerületből pedig Balogh József csíkszenttamási plébános kerülte el; a

³⁶ A Gubernium a maga során szintén a szószéket is segítségül hívja. A csernátoni népgyűlés után az erdélyi római katolikus püspökhöz küldött rendelet rögzítette, hogy minden népgyűlés összehívását 24 órával korábban be kell jelenteni. Ha e nélkül mégis összehívna azt valaki, hatóságilag megakadályozni, ha már összegyűlt, szétosztatni, s az összehívót megbüntetni fogják. Engedélyt népgyűlésre csak akkor adnak, ha az nem sérti a törvényeket vagy a közrendet. Ha ettől eltérne a gyűlés, azonnal fel kell osztatni. A püspököt e leiratban felkérlik, hogy ezt a rendeletet a papoknak küldje el, hogy azok a szószékről felolvashassák a népnek. GYFL PI. 392. d. 35. cs. 1078/1848. – Kolozsvár, 1848. június 29.: *Gróf Mikó Imre átirata Kovács Miklós püspöknek az erdélyi királyi Főkormányzék üléséből.*

³⁷ Egyed Ákos szerint Gál Sándor csíki sikerének a háttérben a papság támogatása mellett fontos szerepe volt annak is, hogy a csíki származású Gál Sándor ugyanúgy római katolikus volt, mint Csíkszék lakossága. Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai.* Marosvásárhely, 2004. 73.

³⁸ MOL H Meln. 2. 1848:454: *Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak.* Alsócsernáton, 1848. június 25. Közölve. Urbán 2008. 45–64.

³⁹ Előszó In. Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban.* „... siessünk kedves magyar hazánkot ellenségeinktől megoltalmazni.” Bp 2008. 8.

⁴⁰ Garda Dezső: *A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban. 1848–1849.* Csíkszereda, 1998 (Garda 1998). 21.

szabadságharc bukása előtt már meghalt, így nem volt számon kérhető Zámblér János csíkszentmártoni (filiája Csíkszépvíz) plébános, s egyértelműen csak Eránosz Jeremiás gyergyóditrói plébánosról állíthatjuk, hogy ő nem volt a forradalmi kormány támogatója.

A délvidéki kimozdítás mellett még egyértelműbben tetten érhető a székelyföldi térség katolikus papságának hatása az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen. A gyűlés szervezéskor a forradalom alatt végig használt módszernek megfelelően a felhívásban a papság közreműködését is igényelték: „királybíróitok, dúlóitok, kapitányaitok, papjaitok tartoznak tőtököt vezetni, vagy annyira korcsá, bitangá váltunk, hogy tisztjeinktől – kiket hazánk fizet – ennyit sem várhatnánk?”⁴¹ A székelyudvarhelyi esperesi kerület iratai közt megmaradt az a kormánybiztosi felszólítás is, amely kérte, hogy a kerületi papság a híveket az agyagfalvi nemzeti gyűlésre „minél több számmal és jobb rendben megjelenjen bírják.”⁴² A papság eleget is tett a kérésnek. Eránosz Jeremiás gyergyóditrói plébános a szabadságharc leverését követően Kovács Miklós püspökhöz írt jelentésében rámutatott, hogy „a székelyhonnak a kényes forradalmi üdők kezdete óta tavaly országgyűlés után Magyarországra felküldött székely követeink haza jövén, az ottan történt változások és zavarok iránt párthíveikkel, némely pap társaimmal is kézen fogva fanatisálni kezdték a népet, elámítván azt a népi társasági álmódosításokkal, így a dühig felizgatva a népet, az agyagfalvi gyűlésre kivivék, megyénkén⁴³ a népet a főesperes⁴⁴ úrnak körlevele szerint a lelképásztoroknak, a szelídség köntösét levetve, vitéz kapitányi szerepet jádsva kardosan⁴⁵ vezették, úgymint a kilyénfalvi,⁴⁶ újfalvi,⁴⁷ remetei⁴⁸ és még két Gy[ergyó] Sz[ent] Miklósi segéd lelkész t[isztelen]dő Jákobi Sándor és Lakatos [Ferenc] urak.”⁴⁹ Jelentésének hitelességét a papok nevesítése nélkül megerősíti Mikó Imre 1848. október 18-án kelt jelentése is. Ebben rámutatott, hogy az Agyagfalván október 16-án 60 000 résztvevővel megnyílt nemzeti gyűlésre a csíki, háromszéki, udvarhelyi,⁵⁰ s csekélyebb számmal a marosi székelység közül a katonák tisztjeik vezérlete

⁴¹ Csíkszéki Nép-gyűlés, 1848. október 10-én Somlyón tartott gyűléséből felhívás a Székelyekhez. In: Hermann Róbert (szerk.): *1848–1849: a forradalom és szabadságharc képes története*. Debrecen, 2009. 193.

⁴² GYFL. PI. 394. d. 11. cs. 633/1849. sz.; *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath.*, Udvarhely. 32/1848. A felhívást október 9-én küldték, az esperesi hivatal jegyzőkönyvében, a megjegyzés rovatban a következő bejegyzés szerepel: „Vettem 10-én, azonnal körbeindítottam.”

⁴³ Egyházközségenként, plébániákként.

⁴⁴ Mészáros Antal

⁴⁵ A források alapján az agyagfalvi gyűlésen résztvevők egyik csoportját „kivont karddal világi ruhában Csató lelkész vezette.” – Zepezsaner 1999. 152. A kutatás során nem lehetett egyértelműen megállapítani, hogy ez a „Csató lelkész” Csató János (1848-ban Egrestőn plébános) vagy Csató József (1848-ban püspöki titkár). Vö. Ferenczi 2009. 209. Valószínűsíthető, hogy Csató Józsefről van szó, akit a megyéspüspök 1848. október 26-án helyezett Marosvásárhelyről Gyulafehérvárra. Tudjuk róla, hogy ezt megelőzően, ideiglenes katonai lelkészként, az agyagfalvi gyűlés után a Marosvásárhelyre ért szabadságharcosoknak ő prédikált. – GYFL. PI. 391. d. 1848:18. cs. 1308/1848. – Felvinc, 1848. október 26.: *Kovács Ignác esperes és felvinci plébános jelentése Kovács Miklós püspöknek*. Csató Józsefnek a székely csapatok körében betöltött szerepétől remélte a megyéspüspök, hogy Szászrégen pusztulását követően a templomban őrzött iratokat esetleg vissza lehetne szerezni. – Uo. 391. d. 1848:25. cs. 1381/1848 – Gyulafehérvár, 1848. december 4.: *Kovács Miklós püspök levele Horváth Pál maros kerületi espereshez*.

⁴⁶ Sánta Imre 1836-tól (1838?) 1849-ig Gyergyókilyénfalva plébánosa. Ferenczi 2009. 390.

⁴⁷ Albert Mihály 1842-től Gyergyóújfaluban volt plébános. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849–1851 között börtönben volt. Szabadulása után Csíksomlyón, Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron, majd ismét Gyergyóújfaluban plébános. Uo. 149.

⁴⁸ Györfi János 1846-tól Gyergyóremetén plébános. Az 1848-as forradalom idején a nemzeti mozgalmaktól távol maradt. Ennek ellenére ő az első, akit Gyergyóból Dorsner ezredes letartóztatott. Uo. 261.

⁴⁹ GYFL. PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

⁵⁰ Az udvarhelyszékieket a már augusztusban, a forradalmi tevékenységéért esperesnek is megválasztott szentléleki plébános, Antalfi Ferenc vezette: „Két tábor jött, egyiknek élén szerzetes talárban, mint feltámadott Kapisztrán, jött komoly méltósággal a szentléleki katolikus lelkész.” – Zepezsaner 1999. 152.

alatt fegyverben jelentek meg, a „*többiek karddal felfegyverzett papjaik vezérlete alatt*”.⁵¹ Az agyagfalvi gyűlésen jelen levők tudatában voltak annak, hogy határozataiknak a köztudatba kerülését továbbra is a papság segítsége biztosíthatja. A jegyzőkönyvben tételesen meg is fogalmazták, hogy az uralkodóhoz intézendő proklamáció „*tartalma, tisztségek és papság által*” legyen a lakosságnak megmagyarázva.⁵² Hogy a papság segítségére a szabadságharc alatt folyamatosan sor is került, több feljegyzés is bizonyítja. Ahogy Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes megfogalmazta: „*hihető-e pedig, hogy ezek a forrongó ügy eránt közönyösök, részvétlenek, s az akkori kormány parancsainak betartásában hanyagok, vagy éppen ellenszegülők lettek volna? Hiszen tudva van, hogy mindenütt és mindenben elsőik voltak.*”⁵³ Az egyházi források mellett Jakab Elek is kiemelte, hogy amikor Gál Sándor ezredes a Nyerges-tetőn keresztül érkezve Háromszékről Csíkba, s Csíkszéket a szabadságharc szolgálatába állította,⁵⁴ 1849 januárjában a papság segítségét vette igénybe: „*Csík lelkes tisztviselői és papsága segélyével sikerült elnémítani a reactiot, legyőzni és eltávolítani a német tiszteket.*”⁵⁵ A lelkesítés mérhető hatása szempontjából fontos az a levél is, amelyet Jakab Eleknek egy barátja küldött, s amelyet visszaemlékezésében – még ha a forrás konkrét megjelölése nélkül is – egészében közölt: „*Dicső nép e barátom! – írja egyik kitűnő állású barátom*⁵⁶ *e tárgyat illető levelében – még most vén koromban is fellelkesülök, ha erre a népre, ennek szabadságharcunk kivált utószakában való magatartására gondolok. Büszkémé tesz, hogy élükön lenni szerencsés voltam. Különös hálával emlékezem a papságra: hogy támogatták azok intézkedéseimet, mely hívek voltak a magyar kormányhoz! Olyan clerus tán a világon nem volt. Tankó és Mészáros! Oh Istenem! ez a két esperes! Két Kapisztrán, két hadvezér!...*”⁵⁷ A papság mozgósító tevékenységének eredményességét mutatja, hogy Gál Sándor ezredesnek a kökösi-uzoni 1849. június 23-i csatáját követően Kiss Antal százados újonnan alakult zászlóalja olyan eredményesen⁵⁸ fedezte a visszavonulást, hogy hősies példáján fellelkesülve „*az összes környező faluból és vidékről, papjuk vezetésével*⁵⁹ *székelyek tömegei érkeztek a hadmezőre (a hazafiúságnak hősies példája, ami méltatja azokat az egyháziakat, akik Krisztust a népek szabadítójának tartják), és bennünk viszontlátta azt a harcias szellemet, amely a keresztes háborúk idején volt csodálható.*”⁶⁰

Összegzésünk második szempontjaként a forradalom leverését követő megtorlások elemzésével igyekszünk még inkább érzékeltetni, hogy a székelyföldi papság, miután a forradalmi változások hatására, még az unió kimondása előtt aktívan bekapcsolódott az

⁵¹ MOL, Mikrofilm 17669 – szekción kívül. Biblioteca Academiei R. S. Romania. Filiala Cluj. NO 753. 64. file. *A kolozsvári Oltalmi Bizottmány I. tudósítása az agyagfalvi gyűlésről*, 1848. október 18.

⁵² *Az agyagfalvi székely gyűlés jegyzőkönyve* (1848. október 17., aláíró: Mikó Imre elnök, Kovács Elek jegyző) In: Kövári László (szerk.): *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez*. Pest, 1861. 91–99.

⁵³ GYFL PI. 394. d. 15. cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. Mindszent hó 16.: *Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek*.

⁵⁴ Egyed 2010. 337.

⁵⁵ Jakab 1880. 143.

⁵⁶ Jakab Elek nem nevezi meg, kiről van szó.

⁵⁷ Jakab 1880. 456.

⁵⁸ Jutalmul őrnaggyá léptette elő Gál Sándor Kiss Antalt, a zászlóalj Csíkkozmaón vehette át június 27-én zászlóját, amelyet a gyakorlatnak megfelelően egyházi szertartással szenteltek fel. Ebben az esetben a felszentelést az alcsíki-kászonszéki esperes, Tankó Albert végezte. Németh György: *Gál Sándor honvédezredes 1848–1849-es tevékenysége*. Csíkszereda, 2008. 74.

⁵⁹ Ez jelzi, hogy a kormány felhívását a papság teljesítette. A keresztes hadjárat meghirdetésekor ugyanis kifejezetten kérte a minisztérium, hogy a pap álljon hívei élére, kereszttel; verjék félre a harangokat, a pap templomi öltözékben jelenjen meg, buzdító énekek, hazafias, lelkesítő beszédek segítségével a lakosságot mozgósítsa. GYFL. GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848–1857. 323/B.E. szám alatti nyomtatvány: *Szemere Bertalan belügyminiszter utasítása a vármegyékhez*. Buda, 1849. június 26

⁶⁰ Schneider D. Antal – Halász Sándor – Viola Károly: *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból*. Csíkszereda, 2006. 74.

egyházi reformok kidolgozásába, részt vett a forradalmi eszmék népszerűsítésében, aminek következtében a megtorlást sem kerülhette el. Nem véletlenül tekintette ugyanis a forradalom és szabadságharc leverése után, a felelősségre vonáskor az osztrák katonai hatalom a nép vezetőinek a papságot. Ennek a legismertebb megnyilvánulása az 1849. július 3-i osztrák minisztertanács, ahol Alexander Bach ideiglenes belügyminiszter így fakadt ki: „*A felkelők tanai a katolikus egyháziak körében számos követőre és buzgó élharcosra találtak. Ha vissza akarjuk vezetni a magyarországi katolikus egyházat rendeltetéséhez, akkor meg kell tisztítanunk valamennyi olyan elemtől, akik a vallásra és az államra nézve veszélyesek...*”⁶¹ 1849. szeptember 18-án Ludwig von Wohlgemuth, Erdély katonai és polgári kormányzója kiáltványában elrendelte a forradalmi tettek purifikáltató bizottságok előtti számonkérését. Julius von Haynau főhadparancsnok proklamációjában az egyházi személyekkel szembeni eljárásnál kiemelte, hogy rögtönítelő eljárásnak kell alávetni azt, aki a népet lázadásra csábítja; a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik; a hozzá bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a császári királyi polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja; a népfelkelést a császári királyi ausztriai vagy cári orosz seregek ellen felhívja, rendezti vagy vezérli. Haynau 1850-ig tartó uralma nem kerülte el a felső papságot sem, de veszélyeztetettebb helyzetben voltak azok a papok, akikre a kormányrendeletek kihirdetésének feladata jutott.⁶² Hermann Róbert közlése szerint közülük került ki a kivégzettek egyötöde.⁶³ Szentkatolnai Bakk Endre feldolgozása arra mutat rá, hogy az erdélyi egyházmegye 530 szerzetes és világi klerikusa közül 114 volt, aki tábori lelkészként, honvédként, nemzetőrként, illetve helységről helysére járó népszónokként működött a szabadságharc sikeréért. Az állomáshelyükön maradó papok is a szószékről a szabadság sikerét elősegítették.⁶⁴

Az újonnan, 1849 júliusában⁶⁵ kinevezett magyar hercegprímás, Scitovszky János pécsi püspök a megtorlás élet azzal próbálta enyhíteni, hogy igyekezett elérni, hogy a forradalmi ténykedésükért számon kért papok ügyeinek tárgyalása egyházi bíróság elé kerülhessen. A felelősségre vonások által érintett klerikusok egy részét úgy sikerült kivonni a Haynau rémuralom véstörvényszékeinek eljárása alól, hogy egyházi fenyítékben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. Erre jogalapot biztosított, hogy Scitovszky IX. Pius pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás⁶⁶ vétkébe esett

⁶¹ Zakar Péter: Haynau egyházi áldozatai. *Aetas* 1-2 (2000) 62–81.

⁶² Ezért is fogalmazta meg egy veszprémi egyházmegyes pap 1849. december 30-án, hogy a püspöki kar lépjen közbe, hogy semmiféle világi rendeletet ne kelljen a szószékről felolvasni. „... *ha egy futó pillanatot vetünk a lefolyt szomorú időkre, s ezek áldozataira az egyházi rend köréből, úgy látszik egyik és másik félen éppen az tulajdonított főbűnnek, hogy ily ügyekbe kellestlenül és hivatalosan avatták magokat némely szerencsétlenek, s kevésbé erős lelkűek, mert magammal el nem hitethetem, hogy találkozhatott volna ítélőszék, mely őket kárhoztathatja oly tettért, melyért a felelősség fensőbbi hatalmat illetett.*” – Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Protocollum exhibitorum, 772/1849.

⁶³ Hermann Róbert: Az 1849–1850 évi kivégzések. In: *Aetas*. 2000, 1-2. sz. – http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-04.htm (letöltve 2018. 07. 11.)

⁶⁴ Szentkatolnai Bakk Endre: Az erdélyi r. kath. világi és szerzetes papság az 1848–49-iki szabadságharc alatt. In: *Történelmi lapok*, 1902. 1902 (VIII. évf.). 2. szám. 10..

⁶⁵ „*Ő császári királyi Apostoli Felsege folyó év Julius 21-kén legmagasb határozatánál fogva Hám János püspöknek lemondása által megüresedett Esztergomi érsekségre, s ezzel öszvekapcsolt magyarország primáságára, Nagykeri Scitovszky Keresztély Jánost pécsi megyés püspököt legkegyelmesben kinevezni méltóztatott.*” – OSZK, Kisnyomtatványtár 1848/162.: Ő császári királyi Apostoli Felsege ... Scitovszky Keresztély Jánost ... kinevezni méltóztatott / Haynau.

⁶⁶ Szabálytalanság. Az egyházjogi előírások szerint az a pap, aki a papi szelidség ellen vét, az a szabálytalanság vétkébe esik, ami a fel nem szentelteknel szentelési akadálnak minősül. A papi szelidség hiányának (*defectus lenitatis*) egyik jele a fegyverviselés. Háború esetén az egyházjog igazságos és igazságtalan háború közt tesz különbséget. Az igazságtalan háború esetében még akkor is a szabálytalanság vétke áll fenn, ha az ellenség közül

papok feloldozására.⁶⁷ Scitovszky hercegprímás szeptember 29-ei utasítása a továbbiakban előírta, hogy a forradalmi mozgalmakhoz önként csatlakozókat minden javadalmuktól fosszák meg. Akik fegyvert fogtak, de később visszatértek egyházkerületükbe, azokat ideiglenesen fosszák meg tisztségüktől és javadalmaiktól, addig, amíg az egyházi bíróságok előtt nem tisztázzák magukat, és nem tesznek eleget az egyházi hatóságok kívánalmainak. Kisebb, egyedi vétségek esetén célszerűnek látta az érintettet áthelyeztetni.⁶⁸ Az egyházi fenytés célja a felsőpapság részéről, mint védekezési taktika az volt, hogy bizonyítani lehessen, hogy az egyházi vezetőség komolyan veszi a vétkek megfelelő elítélését.⁶⁹

A megtorlás székelyföldi eseményeit nézve azt látjuk, hogy 1849 nyarán a nyerges-tetői csata után védtelenül maradt Csíkszékbe⁷⁰ visszatérő Dorsner osztrák ezredes „keményen lépett fel, a fegyvereket beszedette, a papságot és a birtokosságot Csíkszeredába rendelte.”⁷¹ Endes Miklós adatai⁷² szerint elsőként – a legfontosabb katonai vezetők kivégzése mellett – halálos ítéletet mondtak ki a csíki papok közül Fodor Antal csíkszentdomokosi plébánosra, Jákobi Sándor⁷³ örmény káplánra és a gyergyószentmiklósi segédlelkészekre, Lakatos Ferencre⁷⁴ és Fejér Józsefre.⁷⁵ Rajtuk kívül még egy földbirtokost ítélték halálra: Mikó Mihályt.⁷⁶ Az ítéletek utólag letöltendő börtönbüntetésre módosultak. Vizsgálati fogságba került ugyanakkor a csíkszéki katolikus papok közül András Antal,⁷⁷

egy is elesik vagy megcsonkul az illető bármilyen jellegű közreműködésével (fegyverforgatás, lelkesítés...). Szeredy József: *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. I. köt. Bp., 1874. 158. §, 325.

⁶⁷ Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Bp., 1999. 105.

⁶⁸ A levél tartalmát összefoglalta Nádasdy Ferenc kalocsai érsek rendelete: *Bécs, 1849. október 25. – Nádasdy Ferenc érsek rendelete a forradalomban kompromittált papokkal szembeni eljárásról*. In: Lakatos Andor – Sarnyai Csaba Máté: *1848/49 és ami utána következett. Válogatott dokumentumok... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából (Forráskiadvány)*. Kalocsa, 2001. 122.

⁶⁹ Ez gyakorlatilag csak azt jelentette, hogy penitenciaként 1–4 hónapi elcsendesedést, lelkigyakorlatot írtak elő, amelyet általában kolostorokban, úgynevezett deficienciákban kellett letölteni.

⁷⁰ Augusztus 1-jén Clam-Gallas a magyar seregeket szétverte Kászonújfalunál (illetve Miklósfalva és Bükszád közt is), majd augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát. Hermann Róbert: „Tenni kevés, de halni volt esély”. Az 1849. évi hadjárat. In: *Hadtörténelmi közlemények*, 112. évf. (1999) 2. sz.

⁷¹ Endes Miklós: *Csíki-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Bp., 1937 (Endes 1937). 300.

⁷² Uo. 315–316.

⁷³ Jákobi Sándor gyergyói örmény szertartású káplánt 1849. szeptember 15-én vitték katonai kísérettel Erzsébetvárosra, majd onnan Szebenbe. Hazafias szónoklataiért komáromi várfogságot kapott. „*Ami pedig az örmény szertartáson levő segéd lelkészt illeti, ötöt szépiteni és menteni semmiben se lehet, mert korlátlan szavait, tényeit és kiborulásait mindenki tudja és beszéli.*” – GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*; Marton József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*. Bp., 1993 (Marton 1993). 224–227.; Lestyán Ferenc: *Az erdélyi római katolikus papság az 1848–49. évi forradalom és szabadságharcban*. In: Pál Antal-Sándor (szerk.): *A maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok. II. Marosvásárhely*, 2001 (Lestyán 2001). 130.

⁷⁴ Lakatos Ferenc egyik bűne, hogy a menekülő paptársait (Keresztes Mártont, Farcádi Kovács Mihályt, Bardócz Jánost, Veszelyi Károlyt) rejtegette, a másik, hogy „*ifjúi gondolatlanságból szabadosan szólott a társaságokban*”, minek híre elterjedt. Nyolc évig fogoly ezért Komáromban, 1857-ben szabadult, de a fogság alatt egészsége annyira tönkrement, hogy a következő évben meghalt GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Marton 1993. 224–227.; Lestyán 2001. 131.

⁷⁵ Sok vádat ellene nem tudtak felhozni, amint a ditrói pap is jelenti: „*Fejérről semmi különöst, büntetésre méltót nem tudok, de nem is hallottam.*” GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

⁷⁶ Az ő esetében egészen egyértelmű elítélésének oka. Csík egyik képviselője a pesti országgyűlésen, 1848. június 15-től kormányi kinevezéssel gyergyói alkirálybíró, majd csíkszéki kormánybiztos is. Endes 1937. 271.

⁷⁷ Ő a vizsgálat eredményét előre látva, az öngyilkosságba menekült. Popoi József jelentésében megjegyzi, hogy útközben Szeben felé öngyilkos lett. Jakab Elek a részletes kapcsán kiemeli, hogy „*midőn harczaink végén a legderekbabbak egyikét a muszkák kihallgatásra Csík-Szeredába idézték, Szent-Tamáson barátaival jól ebédelt,*

Albert Mihály,⁷⁸ Győrfi János, Keresztes Márton,⁷⁹ Lakatos Márton⁸⁰ és két esperes: Mészáros Antal⁸¹ és Tankó Albert.⁸² Vizsgálati fogságba rajtuk kívül csak két alkirálybíró (Endes Miklós, Székely Zsigmond) és három földbirtokos került (Puskás Ferenc⁸³, Tankó

átkot mondott hazánk ellenségére, a bécsi Camarillára, megáldotta Magyarországot s golyót bocsátott agyán keresztül.” Öngyilkosságát néhány szerző megkérdőjelezi. Szirmai Béla adatai szerint csak „állítólag” lőtte magát föbe. Léstyán Ferenc azt emeli ki, hogy a hatóság szerint lőtte magát föbe. A bizonytalanságot részben alátámasztja az esetről szóló első jelentése Popoi Józsefnek, amely alapján a püspök Kedves Istvánnak azt írja, hogy az érintett pap „a szenttamási erdőknben, pisztolyból szájába önmaga lőtte két golyóbis által végezte ki vallástalanul életét.” Két golyóval fizikailag nehéz elképzelni, hogy valaki öngyilkosságot kövessen el. Tekintve viszont, hogy a többi jelentés egyértelműen utal az öngyilkosságra, ennek elfogadását nem tagadhatjuk meg. A kerületből el nem vitt papok aláírásával beküldött jelentés rámutat, hogy „ő [...] megtévelyodott, és a Csík-Szent-Tamási paplaktól [...] eltávoztán, magát agyon durrantotta.” Eránosz Jeremiás jelentésében megbotránkozva emlékezik vissza erre: „az alfalvival, minthogy megholt, hallgatók. Tényeire oly vastag fátyolt kívánok tenni, mely alól a borzadás semmi tüneménye ne látszódjék.” Korábban írt levelében ő is rámutatott, hogy: „szomorú események közt, magán okozott öngyilkossága” vettet véget életének. A börtönből írt jelentésében a gyergyói esperes is az öngyilkosság tényét erősíti meg: „Andrási Antal, elborzadván a ránk következő szenvedésektől, és a szerencsétlenség, mely érzetétől elméjében megzavarodva az Úrban, Csík Sz[ent] Tamás mellett magát föben lővén.” Erről számolnak be a püspöknek Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok is a temetéséről szóló jelentésük beküldésekor. Kedves István is beszámolt a püspöknek a gyergyói és csíki papok letartóztatásáról, illetve Andrási Antal öngyilkosságáról. Vö. Jakab, 1880. 456.; Léstyán 2001. 128.; GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*; GYFL PI. 394. d. 16. cs. 338/1849. – Nagyszében, 1849. szeptember 18.: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes levele Kovács Miklós püspöknek.*; GYFL PI. 394. d. 16. cs. 250/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 23.: *Kedves István levele Kovács Miklós püspöknek.*, 393. d. 5. cs. 221/1849.; GYFL PI. 394. d. 15. cs. 275/1849. – Tekerőpatak, 1849. augusztus 24.: *Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok jelentése Kovács Miklós püspöknek.* Lázár Alajos csomafalvi, Albert Mihály újfalvi, Sántha Imre kilyénfalvi, Vákár Lukács tekerőpataki, Serfőző Ignác szárhegyi papok, Zerich Tivadar teológiai tanár és Merza Antal gyergyószentmiklósi örmény szertartású pap által aláírva. GYFL PI. 394. d. 16. cs. 272/1849. – Gyergyószentmiklós, 1849. augusztus 24.: *A kerületi papság beadványa Kovács Miklós püspöknek.*; GYFL PI. 394. d. 11. cs. 274/1849. – Ditró, 1849. augusztus 27.: *Eránosz Jeremiás ditrói pap levele Kovács Miklós püspöknek.*; GYFL PI. 393. d. 9. cs. 250/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 28.: *Kovács Miklós püspök levele Kedves Istvánhoz.*

⁷⁸ „Dühös és gondolatlan sok helyeken kitörései és mocskolódásai” köztudottak voltak, viszont ágyban fekvő beteg lévén, csak később vetették fogságba. Marton 1993. 224–227.; Léstyán 2001. 128.

⁷⁹ Ő ekkor nem Csíkszéken volt pap, hanem Székelyudvarhelyen. Börtönbüntetésre ítélték, de sikerült elmenekülnie, s 1858-ban kap majd királyi kegyelmet. Utána se engedik nagyon működni, 1861-től lesz Csíknagyboldogasszonyi, majd Csíkmindszenti plébános. Ferenczi 2009. 296.

⁸⁰ Itt elírásról lehet szó, az érintett pap Lakatos Ferenc gyergyószentmiklósi káplán.

⁸¹ Szabadlábba helyezéseért a hívek igyekeztek a császári katonai kormányzásnál közbe járni, de a vezetőség „a vigasztaló válasz helyett a küldötteket a kórházakba utasította a sok szenvedéseknek megtekintése végett, megtéve ezt, azután meggyőződések szerint kérik a Főesperes úr szabadon bocsátását; s így vigasztalás nélkül vissza jöttek.” A kerület papsága is külön, német nyelven írt folyamodó levelet, szintén eredménytelenül. GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.* Levelében arra is utal, hogy az egyházközség ellátásában nincs fennakadás, tekintve, hogy helyettes és segédlelkész is van Gyergyószentmiklóson.

⁸² Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest kötél általi halálra ítélték, ezt 12 év fogságra változtatták, de 1851-ben sikerült szabadulnia, miután megszökött a gyulafehérvári börtönből. A következő évben, 1852-ben meghalt. Marton 1993. 224–227.; Amikor Nagyszébenből az udvarhelyi börtönbe vitték, állapotát az udvarhelyi esperes-helyettes a következőképpen ecsetelte: „a többi felett leginkább Tankó úr látszik érezni a sors csapását, de néki legtöbb is a vesztese. Vesztette mindenét, ami földi, ami betses az életben: veszette szabadságát, díszes állását, még pedig az ő képzele szerint minden remény nélkül; veszette dús szerzeményit; mindene kirabolatván, egy fakalányig, sőt miután e történt, öt ezer p[engő]forint sarc vetttévén reá; veszette nemcsak testi, hanem úgy látszik szellemi erejét is; még csak élete van meg, de gyengült fogalma szerint, ahhoz se bízik.” GYFL PI. 394. d. 15. cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. Mindszent hó 16.: *Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

⁸³ Gyergyói jegyző; ditrói csendőrbiztos; a nemzetőrség megalakítására 1848-ban a gyergyói elnök. Endes 1937. 315–316.

Ferenc, Zöld László⁸⁴). Ha az arányokat nézzük a Csíkszéken elsőként felelősségre vontak esetében, egyértelmű, hogy a forradalmi és katonai események irányításában meghatározó szerepet játszott a katolikus papság.⁸⁵

A letartóztatások, a számonkérések által érintett papság forradalmi szerepvállalása közvetlen és közvetett módon is kutatható. Közvetlen információkkal szolgálnak azok a bírósági ítéletek, amelyek tételesen sorolják fel a forradalmi ténykedés bizonyítékait, közvetett módon pedig felhasználhatóak azok a névsorok, amelyekből kiderül, hogy a megyéspüspök kiket küldött vezeklésre egy-egy kolostorba, kiket helyezett át sürgősségi módszerrel, illetve azok az adatok, amelyekből kiderül, hogy egy-egy pap, megszakítva plébánosi tevékenységét, csak néhány év múlva bukkant újra fel az egyházi sematizmusok szerint valamelyik plébánia vezetésében. Fontos azt is figyelembe venni, hogy a kivizsgálások során tanúként kihallgatott hívek hogyan nyilatkoztak lelkipásztoruk forradalmi elkötelezettségéről, védve,⁸⁶ esetenként vádolva⁸⁷ papjukat. Ez esetben meghatározónak tekinthető az illető lelkipásztornak az egyházközségben eltöltött szolgálati ideje, amelynek időtartama magyarázhatja a hívekkel való jó együttműködés kialakulását, hogy hívei kiálltak-e mellette a megtorláskor.⁸⁸

Az osztrák megtorlásnak elsőként áldozatul esett papok mellett további csíkszéki áldozatokról is tudunk. Miután az erzsébetvárosi esperes, Popoi József augusztus 15-én értesítette a fogságba vetett papokról a megyéspüspököt, Kovács Miklós felszólította Eránosz Jeremiás ditrói papot, hogy részletes beszámolót küldjön a kerület papságáról.⁸⁹ Ebből további részinformációkat szerzett a főpásztor.⁹⁰ Innen tudta meg, hogy a már felsoroltak mellett

⁸⁴ Bizottsági tag a gyergyói nemzetőrséget szervező bizottságban, az 1848. június 15-i gyűlés határozat szerint. Részt vett a későbbiekben a Makk-féle összeesküvésben is. Endes 1837. 318.

⁸⁵ Endes Miklós felsorolásában az elítéltek közt említ még egy csíki papot, Kedves Tamást, aki viszont nem szerepel az egyházi sematizmusban.

⁸⁶ Sok esetben a faluközösség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849. augusztus 27-én is, amikor a falukökök könyörgéssel próbálták megakadályozni a helyi pap (a forrásból nem derül ki a település neve) megbüntetését. Garda 1998. 43.

⁸⁷ A nagykászoni plébános és az alcsíki-kászonszéki jegyző jelentése is azt emelte ki, hogy a hívek a felelősséget a papságra hárították: „*egész Törvényhatóságunkban, s így a mi kerületünkben is a papság a szónak teljes értelmében a megvetésnek és gúnynak tárgya leve. Ezt pedig szüülé a népek azon balhiedelme: minha a honunkat s főképp Székely földünket sújtó csapásoknak legfőbb oka a papság volna!*” GYFL PI. 394. d. 11. cs. 494/1849. – Nagykászón, 1849. október 8.: *Ferenczi József nagykászoni plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

⁸⁸ A legrelevánsabb példa a csíkszentgyörgyiek kiállása a kerületi esperes, s egyben a forradalmat lelkesebben támogató plébános, Tankó Albert mellett. „*Alul írt Csík Sz[ent] Györgyi és Bánkfalva közönségének összes bírósága igaz tudomásunkból és tapasztalásainkból adjuk ezen bizonyító levelünket arról, hogy minapában elfogott lelkipásztorunk Alcsik kerületi Fő Esperest Tankó Albert Úr sem a templomban, sem azon kívül lázító beszédeket nem tartott, annyi igaz, hogy hivatalos írásokat olvasott föl nekünk, de amint egyikünknek, és másoknak is négy szemközött többször megmondotta, mindezeket nem jó kedvéből, hanem parancsolatból, még pedig fővesztési szoros parancsolatból tesz, mert mindenütt nagy ügyelet volt arra, hogy kihirdetik-e a papok és miképp hirdetik ki azt, mi evégre hozzájuk küldetett; egyéb aránt is rendetlenségre és csendháborításra, a Felség elleni engedetlenségre soha sem unszolt, sőt inkább, valamint régebben, most is közelebbről szüntelen a csendességet, békét és engedelmisséget hirdette és ajánlotta. Mindezekről igaz lelkiismeretünk szerint adjuk ezen bizonyító írásunkat.*” GYFL PI. 338/1849. – Nagyszében, 1849. szeptember 18: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes levele Kovács Miklós püspöknek.* Mellékelve: *Bizonyítvány:* Csík Sz[ent] Györgyön August 13-án 1849 évben. Csík Sz[ent] György és Bánkfalva összes bírái: Nyíri Adám, Miklós János, Basa Antal, Gál István, Gál Gergő, Bálint Ferentz, Gál Ferentz, Görgy István, András István, Botár György, Balás József.

⁸⁹ GYFL PI. 394. d. 16. cs. 85/1849. – Gyulafahérvár, 1849. augusztus 23.: *Kovács Miklós püspök levele a ditrói plébánoshoz.*

⁹⁰ Uo. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

fogságba került Kovács Ignác, Győrfi Lajos⁹¹ és Sebestyén Gábor⁹² plébános is. Ezek elfogása részben „*az ausztriai ház iránt ragaszkodó tisztek, urak*”, de „*magának a népnek is fel-adása*”⁹³ következtében történt. Ugyancsak fogságba került Márkos János csíkszentimrei plébános. Rajtuk kívül Lázár Alajos gyergyócsomafalvi plébánost forradalmi tevékenysége miatt vallatták, de börtönbe nem került.⁹⁴ Ezt részben magyarázza, hogy az egyházközsége kiállt mellette, kitarva annak védelmében, hogy ő, „*valamint a szárhegyi*”⁹⁵ is, *ezek a forradalmi kényes üdőkben a bölcsnek szava szerint okosabbnak tartották az hallgatást a politikai lángokban.*”⁹⁶ Sánta Imre kilyénfalvi plébánost „*a császári és a muszka tábor bejövetelével, sarcz alá húzattatván a nép, az ő zavarok alatt korlátlan némely beszédjeinek tulajdonítván a nép a sarczot, lehet sokak izgatásaiból is*” feladták, haditörvényszék elé akarták állítani, mit viszont „*a királybíró tekintetes Végh András úr közbejövetelével*” elkerülhetett.⁹⁷ Simon Endre/András⁹⁸ tölgyesi lelkész Simonel tölgyesi román pap feljelentette,⁹⁹ ez alapján ítélték el. 1851-ben szabadult.¹⁰⁰ A kászonjakabfalvi plébánost, Jánosi Lajost¹⁰¹ Csíkszeredában kötél általi halálra ítélték, azzal vádolva, hogy a császári hadsereg ellen izgatott. Büntetését 10 év fogságra változtatták, s így 1859-ben szabadult.¹⁰² Mellettük ugyan 1849-ben elfogták Puskás Tamás csíksomlyói és Gyenge András csíkszentmihályi plébánosokat is, viszont „*testi gyengeségök miatt az első Csík Szereda mellől, a második pedig a Székely Udvarhelyről házukhoz visszabocsátatván*” megszabadultak – jelzik a nagyszebeni börtönben már hat hete raboskodó

⁹¹ A csatószegei születésű Győrfi Lajost valószínűleg szülőfalujában foghatták el. Ő ugyanis 1847-től Szászrégenben volt plébános, s 1848-tól kerületi jegyző. Ferenczi 2009. 261. Szászrégen pusztulása után, amikor a térség Karl Urban alezredes ellenőrzése alá került állomáshelyét elhagyta. GYFL PI. 1381/1848. – Marosvásárhely, 1848. november 6.: *Horváth Pál esperes levele Kovács Miklós püspöknek.*

⁹² Sebestyén Gábort a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt 1849-ben kötél általi halálra ítélték. Wohlgemuth 10 évi várfogságra változtatta büntetését, amelyet Olmützben, Josefstadtban töltött le, 1856-ban szabadult. Ferenczi 2009. 393.

⁹³ Itt az Endes Miklós listáján is szereplő Győrfi János gyergyóremetei plébánosra utal, aki letartóztatása után 1856-ig volt börtönben. Feljelentése az egyházközség részéről történt Eránosz Jeremiás szerint: Győrfi János e forradalmi időben „*elfelejtkezék ő is, hogy pap, és hogy vallási s erköltsi dolgokról kellene szólni a néphez; sok jót tett népével, de most, midőn felszólítottam volna egy könyörgő, az Hadikormányhoz felküldendő, visszabocsátatását tárgyazó levél irására, előttem ugyan nem, de azután sokan azt nyilvánították, nemhogy kérnök visszajövetelét, hanem azt fogják kérni, hogy még tovább tegyék.*” GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

⁹⁴ Léstyán 2001. 131.

⁹⁵ Serfőző Ignác 1833-tól volt Gyergyószárhegyen plébános. Ferenczi 2009. 394.

⁹⁶ GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ 1847-től volt plébános Gyergyótölgyesen. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt a gyulafehérvári kazamatákban raboskodott 1851-ig. Szabadulása után Marosvásárhelyen káplánként kezdte újra papi tevékenységét. Ferenczi 2009. 396.

⁹⁹ A ditrói pap rá is mutat, hogy „*a tölgyesi lelkész úrnak a vár vonalán, a határszélen forradalmi szava inkább Moldovában hatottak be, mint a Székelyföldre*”, tehát sok értelme forradalmi jellegű beszédeinek nem volt. Ennek ellenére semmi konkrét információt ezzel kapcsolatban nem tud, csak annyit, hogy „*sokan kárhoztatták.*” GYFL PI. 394. d. 16. cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.* A feljelentés kapcsán Ambrus József azt is részletezi, hogy Simonel román pap Simon András „*hazafias nyilatkozatait le is jegyezte.*” Ambrus József: *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma.* Nagyikinda, 1892. 40–41.

¹⁰⁰ Marton 1993. 224–227.; Léstyán 2001. 132.

¹⁰¹ Jánosi Lajos 1846-tól volt plébános Kászonjakabfalván. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849-ben Nagyszebenben, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, majd 1850-ben Olmützben raboskodott. Ítélete 10 év vasban letöltendő börtön volt. Szabadulása után Felsőtömösre került plébánosnak. Ferenczi 2009. 282.

¹⁰² Léstyán 2001. 130.; Marton 1993. 224–227.

alcsíki-kászonszéki és gyergyói esperesek.¹⁰³ Bodó János ferences szerzetes, a csíksomlyói tanoda tanára is fogságba került, előbb Marosvásárhelyen, majd Gyulafehérváron raboskodott. Dombi Gergely balánbányai plébánost, a magyar ügyek pártolásában kompromittált papot 1850-ben püspöke fosztotta meg plébániájától.

Zárógondolatként a megyéspüspöknek a kézdi-orbai kerülethez írt leveléből idézünk. Az itt megfogalmazott sorok mögött érezhetjük, hogy a forradalom és szabadságharc ideje alatt a székelyföldi papság, egyszerre próbálva meg jó (hon)polgárnak és jó papnak is lenni, a forradalmi események során azoknak nem csak részese, hanem aktív formálója is volt. A megyéspüspök ezért kérte, hogy a „*jövendőben is mindenkor; csend és viharban az Úr Jézus keresztje legyen a ti zászlótok, az Úr oltára működéseiteknek középpontja, az evangélium lelke és szelleme szavaitok és tetteiteknek sinórmértéke, és áldani foglak benneteket főpásztori szívemnek egész teljéből.*”¹⁰⁴

¹⁰³ GYFL PI. 394. d. 16. cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18.: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.*

¹⁰⁴ Uo. 393. d. 4. cs. 446/1849. – Kolozsvár, 1849. október 18.: *Kovács Miklós püspök levele a Kézdi–Orbai esperesi kerület papságához.*